

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ANNUAL MISCELLANEOUS
COLLECTION
2015/2016**

ГОДИНА 6

VOLUME VI

**GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCE**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ
YEARBOOK
FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCE**

За издавачот/ For publisher
Проф.д-р Соња Петровска

Издавачки совет

проф. д-р Блажо Боев
проф. д-р Лилјана Колева-Гудева
проф. д-р Кирил Барбареев
проф. д-р Дејан Мираковски
проф. д-р Билјана Ивановска
доц. д-р Нина Даскаловска
проф. д-р Махмут Челик
доц. д-р Ранко Младеноски
м-р Ристо Костуранов

Editorial board

Prof. Blazo Boev, Ph. D.
Prof. Liljana Koleva Gudeva, Ph. D.
Prof. Kiril Barbareev, PhD
Prof. Dejan Mirakovski, PhD
Ass. Prof. Biljana Ivanovska, Ph. D.
Docent Nina Daskalovska, Ph.D.
Docent Mahmut Celik, Ph.D.
Docent Ranko Mladenoski, Ph.D.
Risto Kosturanov, M. A.

Редакциски одбор

Главен и одговорен уредник /
проф. д-р Снежана Ставрева
Веселиновска

Editorial staff

Managing editor
Prof Snezana Stavreva
Veselinovska, Ph.D

Технички уредник

доц. д-р Верица Јосимовска

Editor in chief

Docent Verica Josimovska, Ph.D.

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)
Снежана Кирова
(англиски јазик)

Language editor

Danica Gavrilovska-Atanasovska
(Macedonian)
Snezana Kirova
(English)

Техничко уредување

Славе Димитров

Technical editor

Slave Dimitrov

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Филолошки факултет
ул. „Крсте Мисирков“ 10-А
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

Address of the editorial office

Goce Delcev University – Stip
Faculty of philology
Krste Misirkov 10-A
PO box 201, 2000 Štip,
R. of Macedonia

СОДРЖИНА CONTENTS

Снежана СТАВРЕВА-ВЕСЕЛИНОВСКА

Еколошкото образование и воспитание во функција на одржливиот развој од агол на социјалната екологија 5

Снежана СТАВРЕВА-ВЕСЕЛИНОВСКА, Соња ПЕТРОВСКА

Поттикнување на мисловните активности и креативноста на учениците во процесот на активното вклучување на учениците во наставата по природни науки 17

Емилија ПЕТРОВА-ЃОРЃЕВА, Ирена КИТАНОВА

Фактори кои влијаат на појавата на асоцијално однесување кај младите 33

Снежана МИРАСЧИЕВА

Наставата како биполарен / интеракциски процес 41

Даниела КОЦЕВА

Културата, културните разлики и предрасуди 49

Снежана ЈОВАНОВА-МИТКОВСКА

Логичко-мисловни операции неопходни за формирање на почетните математички поими 59

Стојко СТОЈКОВ

Македонското малцинство во Бугарија од признавање кон негирање 1948 – 1989 . 67

Верица ЈОСИМОВСКА

Конспиративно стационарно згрижување и лекување на територијата на Македонија во периодот 1941-1944 87

Ленче НАСЕВ

Пристапи кон совладување на музичката писменост 99

Јованка ДЕНКОВА

Анималистичкиот роман „Дивиот пес“ од Видое Подгорец 105

Оливер ЦАЦКОВ

Зградата на Ректоратот во Штип, објект што ги поврзува минатото, сегашноста и иднината 115

Маја ŽМУКИЌ

Bitnost odgojnih zadataka u nastavi likovne culture 119

Маја ŽМУКИЌ

Metodička organizacija i važnost uskladenosti nastavne jedinice, likovne oblasti, likovne tehnike, likovnog problema i motiva..... 129

Лидија ГИГОВА

Менаџерските и лидерските функции на наставникот во основно училиште како фактори за унапредување на развојот на педагошката пракса 139

Блаже КИТАНОВ, Ирена КИТАНОВА

Писмата на Антоан де Сент Егзипери до мајка му 151

КОНСПИРАТИВНО СТАЦИОНАРНО ЗГРИЖУВАЊЕ И ЛЕКУВАЊЕ НА ТЕРИТОРИЈАТА НА МАКЕДОНИЈА ВО ПЕРИОДОТ 1941-1944

Верица Јосимовска¹

Апстракт: Потребата од стационарно лекување на ранетите во НОБ во Македонија за време на Втората светска војна била поврзана со обемот на воените операции на теренот. Доколку тие биле поинтензивни и пообемни потребата од лекување и згрижување на тешко ранетите била поголема. Во таа насока се движел и развитокот на партизанските болници во Македонија.

До пред крајот на војната биле исклучиво подвижни амбуланти и прифатилишта со територијална функција, во планинските и шумските села во зафрлените шумски колиби. Единствени неподвижни установи во партизанскиот санитет во Македонија биле корпусните болници и болницата на ГШ на НОВ и ПОМ во октомври 1944 година.

Клучни зборови: *болници, НОБ, Македонија, Втора светска војна.*

CONSPIRATORILLY INPATIENT CARE AND TREATMENT IN THE TERRITORY OF MACEDONIA IN THE PERIOD 1941-1944 Verica Josimovska²

Abstract: The need of stationary healing of the wounded in NLW in Macedonia was connected to the volume of the war operations. If they were more intensive and increasing the need of healing and prevention of the wounded was bigger during the Second World War. The development of the partisan hospitals in Macedonia went to the same direction.

There were only moving ambulances and shelters with territorial function in the mountain villages in the deserted cottages. The corpus buildings and the building of the General staff and PFM were the only not moving hospitals in October 1944.

Key words: *hospitals, NLW, Macedonia, SWW.*

Организационата структура на санитетската служба во НОВ и ПОМ била регулирана со Статут. Врховниот штаб на НОВ и ПОЈ на 10 ноември 1942 година издал Статут за организација на санитетска служба во единиците на НОВ и ПОЈ. Овој Статут пристигнал во Македонија во есента 1943 година и служел како основа за организација на санитетска служба приспособен кон условите

¹ Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип

² Faculty of Educational Sciences, Goce Delcev University, Stip, Macedonia

кои владееле во тоа време.³ Овој Статут многу помогнал во организацијата на санитетската служба во Македонија до крајот на војната.

Партизанските одреди на Македонија, како основен облик на организација на Народнослободителната војска во 1941 година, биле првите каде што се почувствувала неопходната потреба од санитетска служба. Посебен проблем на партизанскиот санитет бил недостигот на санитетски кадар во прв ред лекари и разни стручни профили.

По состанокот на ЦК на КПЈ во Тетово, март 1943 година, кога била формирана КПМ, по наредба на Главниот штаб на НОВ и ПОМ територијата на Македонија била поделена на пет оперативни зони:

- во првата оперативна зона биле опфатени Тетовско-гостиварско, Мавровско, Кичевско и Дебарско подрачје;
- во втората се Пелагонија, Преспа и охридско-струшкиот крај;
- во третата се Велешко, Тиквешко, Гевгелиско и Мариовско;
- во четвртата е териоријата на Источна Македонија и
- во петтата се Скопско, Кумановско и Кривопаланечко.⁴

Во рамките на тие зони се формирале нови партизански одреди и регуларни единици, најнапред баталјони, а потоа и бригади, со своја санитетска служба.

Во првите денови на борбените дејства, со оглед на карактерот на вооружените акции, бројот на ранетите бил релативно мал, проблемите биле решавани во рамките на одредот преку одредските амбуланти во кои немало ниту еден дипломиран лекар. Во периодот 1941-1942 година не само што немало стручен кадар и опрема, туку немало ниту една стационарна установа за лекување и негување на борците. Единствен излез од ситуацијата бил конспиративното сместување по домовите во блиските населби, кај роднини или кај доверливи личности и симпатизери на НОБ.

Потребата од стационарно лекување на ранетите во НОБ била во зависност од обемот на воените операции на теренот. Доколку тие биле поинтензивни и пообемни потребата од лекување и згрижување на тешко ранетите била поголема. Во таа насока се движел и развитокот на партизанските болници во Македонија.

Партизанските болници на територијата на Македонија во принцип биле конспиративни прифатилишта формирани во текот на вооружената борба, со цел да се лекуваат и негуваат ранетите. Не постојат прецизни критериуми според кои би можело да се направи некаква поделба на овие институции популарно наречени болници, но до пред крајот на војната биле исклучиво подвижни со територијална функција. Единствени неподвижни установи во партизанскиот

---

³ N. Anić, 1982, Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije, Vojno istorijski institut, Beograd, 430-431.

⁴ Михајло Апостолски, 1960, Развојот на санитетската служба во текот на Народноослободителната војна во Македонија, Гласник бр. 2, ИНИ, Скопје, 11.

санитет во Македонија биле корпусните болници и болницата на ГШ на НОВ и ПОМ во октомври 1944 година.

Формирањето на подвижни амбуланти и прифатилишта, подвижни партизански болници се правеле на релативно слободна или полуослободена територија, во планинските и шумските села во зафрлените шумски колиби. Болниците се создавале без особена подготовка во извонредно тешки просторни и материјални услови. Во таквите болници се издвојувале простории за помали хируршки интервенции и превивалишта. Во болниците, поради недостиг на санитарски кадар, според потребите се организирале кратки и брзи санитарски курсеви за оспособување на санитарски кадар. Содржината на работата во партизанските болници се сведувала на најнужното основно згрижување и лекување на ранетите и болните, затоа што под притисок на непријателската војска често го менувале своето место. Санитарската помош и негата на ранетите била укажувана во движење и под многу тешки и опасни услови.

Во пролетта и летото 1943 година вооруженото востание било од такви размери што овозможило да се создадат слободни територии во Западна Македонија во реоните Маврово, Дебарца и во Преспа, потоа во реонот на планината Кожуф и на планината Козјак. На овие територии биле организирани и првите болници и тоа: на територијата на II Оперативна зона – Дебарца, на III Оперативна зона – Кајмакчалан и на територијата на V Оперативна зона на планината Козјак.⁵

Иако санитарската служба била обединета на ниво на зона, сè уште кадровски била многу слаба. Дури во почетокот на 1944 година пристигнале првите лекари: д-р Трифун Пановски, како санитарски референт на Прва македонско-косовска НОУ бригада и д-р Димитар Миовски како санитарски референт при ГШ на НОВ и ПОМ. Долго време санитарската служба во НОБ била раководена од медицински сестри и болничари.⁶

Прва оперативна единица на штабот на II оперативна зона бил баталјонот „Мирче Ацев“, формиран на 18 август 1943 година. Прв санитарски референт на баталјонот била болничарката Марија Стојанова-Андревска од Прилеп.⁷

По капитулацијата на Италија на 8 септември 1943 година, НОП одреди во Западна Македонија заплениле поголеми количини на санитарски материјал и опрема, со што се овозможило санитарската служба во рамките на оперативните зони подобро да се организира.

На територијата на II оперативна зона ГШ на НОВ и ПОМ на 11 ноември 1943 година во с. Сливово (Охрид), била формирана Првата НОУБ.⁸

---

⁵ Исто таму, 13.

⁶ Исто

⁷ Zbornik dokumenata i podataka NOR-a jugoslovenskih naroda, Beograd, 1953, t. VII, knj.1, 219.

⁸ Историја на македонскиот народ, ИНИ, Скопје, 2008, 270.

За да се реши проблемот со лекување на сè поголемиот број ранети и болни, ГШ на НОВ и ПОМ уште 1943 година формирал болница која во почетокот била сместена во с. Лактиње (Дебарца), а потоа била преместена во с. Песочани (Дебарца). Капацитетот на болницата бил околу 100 постели иако повеќе пати на лекување имало повеќе од 100 ранети и болни.⁹

За оспособување на санитарски кадар за болниците и единиците, во болницата на ГШ на НОВ и ПОМ во с. Песочани бил организиран санитарски курс со кој раководеле две медицински сестри: Милица Лукиќ-Тишлер, која истовремено била и управник на болницата, и медицинската сестра Вера Војнацалиева-Деспотовиќ од Велес. Таа е и првиот референт на санитарот на Првата македонска НОУБ. По наредба на ГШ на НОВ и ПОМ, медицинската сестра Вера, како референт на санитарот на бригадата, организираше болница во ослободеното Кичево (во местото Расадник), во која биле лекувани ранети борци во борбата за Кичево. По 21 ден слободно Кичево болницата била расформирана, а ранетите биле преместени во селата Црвена Вода, Годивље и Слатино.¹⁰

На територијата на III Оперативна зона на 24 јануари 1944 година дошол д-р Трифун Пановски, лекар од Битола, и Ружа Пенџуклиска-Димитрова, медицинска сестра од Кратово. Веднаш по нивното доаѓање д-р Трифун Пановски бил распореден за референт на санитарот на Прва македонско-косовска бригада, а Ружа Пенџуклиска-Димитрова за референт на Втората МНО бригада на местото на дотогашниот референт на санитарот Кира Хаџи-Василева, студентка на медицина од Кавадарци.¹¹ Веднаш се пристапило кон формирање на болница на ГШ на НОВ и ПОМ. Таа според условите на теренот често го менувала местото, а најчесто била сместувана по селата на Карацова (Егејска Македонија). За време на германско-бугарската офанзива, болницата била сместена на планината Кожуф и преименувана во болница на III Оперативна зона. Во неа биле лекувани ранети и болни од 1 и 2 Македонска НОУБ и единиците кои дејствувале во Повардарјето, Тиквешијата, Мариово и Карацова.¹²

Во прво време во неа немало лекари, целата стручна работа им била доверена на медицинските сестри: Милица Лукиќ-Тишлер, Даница Поповска и Мери Станковска од Битола.

---

⁹ Михајло Апостолски, Развојот на санитарската..., 13.

¹⁰ Кирил Пунтевски, 1975, Лекување на ранетите и заболените борци од Прилеп и Прилепско 1941-1944, Скопје, 103.

¹¹ Исто таму, 142-143.

¹² Михајло Апостолски, Развојот....., 15.

Во болницата на III Оперативна зона од 1 мај 1944 година дошол на работа д-р Марио Падрони, Италијанец, доброволец.¹³

Во време на февруарскиот поход сите болни и ранети биле концентрирани во болницата на III Оперативна зона на планината Кожуф каде што пред почетокот на походот имало 200 ранети и болни. Меѓу ранетите во „богомилскиот поход“ имало голем број измрзнати борци кои неопходно требало да се згрижат. Само при преминот на Црна Река имало три случаја на општо смрзнување и 26 со смрзнатини од II и III степен, кои подоцна изискувале долготрајно лекување во болницата на III Оперативна зона.¹⁴

Со крајот на Февруарскиот поход и доаѓањето на ГШ на НОВ и ПОМ на територијата на V оперативна зона на 26 февруари 1944 година, во село Жегљани (планина Козјак) била формирана III Македонска НОУБ со своја болница. На овој терен уште од порано функционираше болница, но сега била реорганизирана и претворена во болница на Оперативниот штаб која до пролетната офанзива се наоѓала во с. Првонак.¹⁵

Во втората половина на април 1944 год. во ГШ на НОВ и ПОМ дошол д-р Димитар Миовски¹⁶, лекар на специјализација по интерни болести од Скопје. Тој бил поставен за референт на санитетот на ГШ на НОВ и ПОМ, но едновременно и за референт на III Македонска НОУБ. Заедно со него доаѓа и медицинската сестра-инструментарка Иванка Јовева-Караѓозова, како негов помошник. Со нивното доаѓање се подобрила стручно-медицинската работа во болниците на козјачкиот масив.¹⁷

Во почетокот на декември 1943 година германските сили здружени со балистите започнале офанзива од Кичево, Дебар и Струга кон слободната територија Дебарца. ГШ на НОВ и ПОМ и I македонско-косовска НОУБ биле принудени од Западна Македонија да се повлечат на територијата на III оперативна зона во реонот на планината Кожуф. По 13-дневниот марш од реонот Дебарца на 18 декември 1943 година стигнале во с. Фуштани (Егејска Македонија), каде што била воспоставена врска со III Оперативна зона. Санитетската служба презела мерки за обезбедување, така што болницата на ГШ на НОВ и ПОМ од с. Песочани била преместена во с. Слатина. Условите наложиле болницата да биде поделена на два дела.

---

¹³ Кирил Пунтевски, Лекување ..., 142-145.

¹⁴ Михајло Апостолски, цит. дело, 15

¹⁵ N. Anić, Народноослободилачка... , 357.

¹⁶ Димитар Коцев Миовски (1913-1982) роден во Скопје, дипломирал на Медицинскиот факултет во Белград во 1941 година. Бил делегат на Првото заседание на АСНОМ (Македонска енциклопедија, МАНУ, Скопје, 2009, стр. 957).

¹⁷ Dimitar Miovski, Ratna sećanja Jugoslovenskog radničkog pokreta, Beograd, 1961, 379-381.

Првиот дел од болницата, со тешко ранетите кои не можеле да го продолжат патот, со нужниот санитарски кадар и потребниот санитарски персонал станал тајна партизанска болница на територијата на Дебарца, која во прво време била сместена во с. Слатина, а подоцна во шумата во слатинските колиби.

Вториот дел на болницата, со полесно ранетите и болните, како подвижна партизанска болница, го напуштила теренот на Дебарца. Овие ранети и болни го издржале движењето преку планинските масиви штотраело 13 дена. Особено бил тежок преминот преку Галичица. Ранетите и новоранетите борци биле згрижувани во болницата во движење.

По завршувањето на пролетната офанзива во Македонија, на 24 јули 1944 година, во месноста Лисец на планината Плачковица била формирана IV Македонска НОУ бригада. Референт на санитарот на бригадата бил д-р Георги Камчевски.

На територијата на III Оперативна зона, веднаш по формирањето на IV Македонска народноослободителна ударна бригада, во планинарското место наречено Бел Камен била формирана првата партизанска болница во Источна Македонија. Со неа раководел д-р Страхил Панев од Штип. Според сеќавањата на ранетиот пушкотралезец Александар Глигоров, д-р Панче Караџозов кој подоцна бил назначен за главен хирург на Брегалничко-струмичкиот корпус, работел во оваа болница. За неа на ранетите и болните се грижеле партизанките Вука и Дешка Тодорова. Од здравствените работници во партизанскиот санитар работеле медицинските сестри Павлина тегова, која била и одговорна сестра за санитарот, и Катерина Икономова, болничарот Мише Гогов, сите од Штип. Подоцна се приклучил и лекарот Боро од Демир Капија.¹⁸

Со ослободувањето на село Блатец на 29 август 1944 година била формирана болница сместена во селското училиште. Одговорен за санитарот бил д-р Александар Ташевиќ, дотогашен лекар во с. Блатец¹⁹. Покрај него работеле болничарот Мише Гогов и сестрата Катерина Икономова. Според нејзините сеќавања, таа заедно со медицинската сестра Павлина Стевова и д-р Страхил Панев оделе по цела ноќ пеш, укажувајќи помош во с. Блатец, с. Зрновци, па с. Вртешка, с. Кучица итн.

Врз основа на проценката на ГШ на НОВ и ПОМ дека била потребна нова воено-територијална поделба на Македонија и според изработениот план, на 6 август 1944 година била издадена наредба во Македонија да се формираат четири оперативни зони и тоа: Скопска (Скопски, Кумановски и Велешки регион), Битолска (Битолски и Гевгелиски реон), Брегалничко-струмичка и Дебарско-кичевска каде што биле создадени и првите дивизии. Формирањето

---

¹⁸ Михајло Апостолски, цит. дело. 17.

¹⁹ Миле Михајлов, 1978, Формирање и дејност на командата на место во селото Блатец (септември-декември 1944), Гласник ИНИ бр. 1-2, Скопје, 144.

на дивизиите на НОВ на Македонија за партизанскиот санитет значело нова реорганизација. Дивизиските болници до формирањето на корпусни болници вршеле функција и на територијални болници.²⁰

На 17 септември 1944 година во с. Митрашинци - Беровско на слободна територија била формирана 50. Дивизија со седиште на Штабот во селото, а подоцна и седиште на Штабот на Брегалничко-струмичкиот корпус. Поради фактот што с. Митрашинци, како слободна зона, одговарало и за сместување на тешко ранетите и неподвижните партизани, партизанската болница од Бел Камен била преместена во селото Митрашинци и прераснала во дивизиска болница на 50. дивизија. Била сместена во приватни куќи во селото, со капацитет од 80 постели. Управник на болницата бил д-р Страхил Панев од Штип, во неа работел и д-р Панче Караѓозов, д-р Ацо Јовановски, д-р Панче Стојанов и медицинските сестри: Павлина Стевова, Катерина Икономова, Павлина Гуглова, Станка Гичева и болничарот Мише Гогов, сите од Штип. Прифатни болници на 50. дивизија постоеле во селата Блатец и Зрновци (североисточните падини на Плачковица).²¹

Оваа болница ги згрижувала и ранетите од борбите за ослободување на Берово и на Струмица. Со ослободувањето на Берово и населените места во Малешевијата, болницата била преместена во Пехчево, како корпусна, а со формирањето на областите, болницата прераснува во обласна болница.

Извесно време, во септември 1944 година, овде престојувал д-р Борис Спиров, кој во својство на лекар пристигнал со бригадата „Гоце Делчев“ составена од доброволците Македонци кои живееле во Бугарија.²²

Така партизанската болница формирана на планината Плачковица до ослободувањето направила низа маневарски движења: во с. Блатец, с. Митрашинци, па во Берово и Пехчево, а дури со доаѓањето во Штип била формирана како обласна воена болница.

Веднаш по ослободувањето на Штип на 8 ноември 1944 година истата се сместува во просториите на штипската државна болница на вториот кат од новата болничка зграда. Началник на болницата бил д-р Страхил Панев, политички комесар м-р Панче Зенделски, а лекари: д-р Људмила Смирнова, д-р Панче Караѓозов и д-р Панче Стојанов. Аптекари м-р Киро Спасов, м-р Боро Чешларски и м-р Митко Стојанов. Главна медицинска сестра била Павлина Стевова.

---

²⁰ Историја на македонскиот народ, цит. дело, 279.

²¹ Според усните кажувања на медицинските сестри Павлина Стевова, Павлина Гуглова, Катерина Икономова, аптекарот Панче Зенделски и болничарот Тодор Сарев, сите од Штип од 1990-1991 година.

²² Стојан Ковачевски, Марјан Димитријевски, 2006, д-р Борис Спиров, Другово-Кичево, Скопје, 47.

Според Извештајот бр. 469 на Штипската воена област од 26 декември 1944 година, чиј оргинал се наоѓа во архивата во Воено-историскиот институт во Белград пишуван на македонски јазик, меѓу другото се дадени следните податоци:

„Штипската воена област ги има следните болници:

1. Болницата во Штип организирана во три одделенија: Интерно, Хируршко и Инфективно одделение;
2. Болница во Берово;
3. Болница во Гевгелија;
4. Болница во Струмица добро уредена со три одделенија како во Штип.²³

Покрај болницата на 49. дивизија на НОВЈ во Крушево, на ова подрачје биле формирани прифатни болници во селата Самоков и Македонски Брод. Во болницата во Самоков работел д-р Продром Папа Симеон од Битола, а управник на болницата во Македонски Брод бил д-р Сотир Каранфиловски, исто така, од Битола. Во болницата во Македонски Брод била водена основна медицинска документација за ранетите и болните во т.н. „болеснички лист“ кој им се давал на болните при испис од болницата.²⁴

Во наредбата на ГШ на НОВ и ПОМ од 27 септември 1944 година упатена до воениот штаб на IV Оперативна зона, во точката 7, било предвидено во болницата во Самоков кај Македонски Брод, санитарската служба да организира постојани санитарски курсеви за болничари и санитарски референти на четите и баталјоните во траење од 14 дена.²⁵

На територијата на II Оперативна зона се реорганизираше постоечките и се формираше и нови. Така на планината Кожуф, на местото наречено Влашки колиби, се пристапило кон формирање на нова болница. Таа била сместена во неколку сточарски колиби изградени од прат и штици со вкупен капацитет од околу 120 постели. Заразените болни биле издвоени во посебни колиби, со што била обезбедена нивна изолација. Постоела и посебна колиба со десет постели за лекување и изолација на болни од туберкулоза. Целата стручна работа ја извршувале медицински сестри, затоа што лекари немало. Во половината на август 1944 кога во болницата доаѓа д-р Вукашин и неговата сопруга д-р Мирјам Попадиќ, нивото на стручно-медицинскиот третман на болните значително било подобро. Квалитетот на санитарската служба во болниците имал негативен одраз во недостатокот на лекари хирурзи, затоа што ранетите со тешки повреди на абдоменот и градниот кош, како и сите кранио-церебрални повреди (на коските на главата и мозокот), по правило, во оваа фаза на НОБ, завршувале летално (со смрт).

²³ Михајло Апостолски, Развојот..., 17.

²⁴ Кирил Пунтевски, Лекување ..., 208-211.

²⁵ Zbornik dokumenata i podataka NOR-a jugoslovenskih naroda, 1953, Beograd, t. VII, knj.4, 106.

Во Манастирот „Св. Отец Прохор Пчински“, од 2 до 5 септември 1944 година Президиумот на АСНОМ донел Решение за востановување на државна здравствена служба која ќе дава бесплатна здравствена заштита. Со ова Решение болниците биле прогласени за државни установи, а амбулантите и патувачките санитарски екипи кои работеле на терен за државни чиновници.²⁶

Во првата половина на октомври 1944 година, на територијата на Македонија биле формирани три корпуса и тоа:

- 15 корпус на НОВЈ во кој влегле 41., 48. и 49. дивизија;
- 16 корпус со 42. и Кумановската дивизија;
- Брегалничко-струмички корпус во чиј состав влегле 50. и 51. дивизија.

Паралелно со формирањето на корпуси биле формирани и корпусни области. Тоа значело и промени во организационата структура на санитарската служба, под што се подразбирало формирање на нови стационарни институции именувани како корпусни болници.²⁷

Корпусните болници и болницата на ГШ на НОВ и ПОМ во с. Горно Врановци биле единствените неподвижни установи во партизанскиот санитар на Македонија. Локацијата на корпусните болници била следната: болницата на Брегалничко-струмичкиот корпус била лоцирана во Пехчево, корпусната болница на 16 корпус на НОВЈ во с. Цветово (20 км јужно од Скопје) и корпус на болница на 15 корпус во Крушево, додека болницата на ГШ на НОВ и ПОМ во завршните била во с. Горно Врановци (околу 20 км северозападно од Велес).

Корпусната болница во Пехчево

По борбите од 8 до 13 октомври 1944 година единиците на 50. дивизија на НОВЈ ги ослободиле Берово и Пехчево. Тоа овозможило во Пехчево да се формира корпусна болница на Брегалничко-струмичкиот корпус. Истата била сместена во зградата на бившата жандармериска станица и околните згради. Располагала со три болнички одделенија: хируршко, интерно и инфективно, со капацитет од 150 болнички постели. Во неа работеле двајца хирурзи: д-р Панче Караѓозов од Штип и д-р Маринов, хирург од Софија кој дошол со бригадата „Гоце Делчев“. Со оваа бригада пристигнале и уште четворица лекари по општа медицина, двајца студенти на медицина, еден фармацевт и неколку медицински сестри. Управник на болницата, кој воедно бил и референт на санитарот на Брегалничко-струмичкиот корпус, бил д-р Страхил Панев од Штип. Потребно е да се напомене дека во корпусната болница во Пехчево биле лекувани голем број болни од маларија. Масовноста на ова заболување задавала посебни тешкотии на санитарската служба.²⁸

²⁶ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 2007, 60 години Медицински факултет 1947-2007 (документи), Скопје, 27.

²⁷ N. Anić, Народноослободилачка..., 363-364.

²⁸ Sanitetska služba u narodnooslobodilačkom ratu Jugoslavije 1941-1945, kn. 2, 1989, Beograd, 453.

Корпусната болница во с. Цветово

Корпусната болница на 16. корпус на НОВЈ била формирана на 16 октомври 1944 година во малото планинско село Цветово. Болницата во почетокот била сместена во џамијата која била приспособена за болнички потреби. Прв управник на оваа болница бил д-р Александар Мршавелски, лекар од Крива Паланка. Капацитетот на болницата при формирањето не бил поголем од 50 постели, но набргу се проширил на 120 постели со основни одделенија: Хируршко - во џамијата, Интерно – во соседните приватни куќи, а Инфективно одделение во посебни згради и новоизградени бараки. Сместувањето на Хируршкото одделение во џамијата било релативно добро, имало опремена операциона сала во болницата, а Одделот за шок и реанимација бил организиран во непосредна близина на болницата. Во болницата немало услови за стерилизација на инструменти и санитарски материјал, затоа инструментите по тајни канали биле испраќани на стерилизација во скопската државна болница. Хируршката екипа била во состав: лекар хирург д-р Хојзнер, германски воен заробеник, тројца лекари по општа медицина, инструментар и неколку медицински сестри.²⁹

Болница на Главниот штаб на НОВ и ПОМ

Со доаѓањето на ГШ на НОВ и ПОМ на теренот на Сува Гора во половината на октомври 1944 била формирана болница на ГШ во с. Горно Врановци, кое се наоѓа југозападно од Велес помеѓу планините Јакупица и Голешница. Кратко време по нејзиното формирање кадровската состојба била следната: двајца хирурзи, еден гинеколог, еден рендгенолог, петмина лекари општа пракса, тројца стоматолози, тројца фармацевти, вкупно 15.

Од останатиот санитарски персонал ги имало следниве профили: двајца дентисти, тројца студенти на медицина, осум медицински сестри и акушерки, 14 квалификувани болничари и 30 помошен персонал. Во својата внатрешна организација болницата ги имала следниве одделенија: Хируршко - кое било поделено на два отсека. Првиот отсек бил сместен во зградата на основното училиште, а другиот во зградата на соседната џамија. Вкупниот капацитет на двата отсека бил 200 постели. Подоцна од ова одделение се издвојуваат полесно ранетите и се формира болница во с. Горно Јаболчиште со капацитет од 100 постели. Во рамките на Хируршкото одделение бил формиран Гинеколошки отсек на чело со д-р Грозда Симитчиева, гинеколог од Скопје.

Интерното одделение било сместено по приватни куќи во близина на Хируршкото одделение со капацитет од 50 постели.

Инфективното одделение со капацитет од 30 постели било сместено дел во новоизградени бараки, дел по приватни куќи оддалечено од другите одделенија на болницата. При болницата била формирана и забна станица која работела

²⁹ Sanitetska služba..., 454.

и за цивилното население. Низ оваа болница за неполн месец поминале 800 ранети и болни, меѓу болестите преовладувала маларијата.

По ослободувањето на Скопје, болницата на Главниот штаб била преместена од Горно Врановци во Скопје. Подоцна станала воена болница на Петтата армија.³⁰

Од почетокот на 1944 година при ГШ на НОВ и ПОМ биле присутни странски воени мисии. Извештаите до штабовите на нивните мисии се потврда за веќе цитираната крајно лоша ситуација на санитетската заштита на ранетите и болните.

На пример по несреќното загинување на д-р Трифун Пановски, лекар во Првата македонска ударна бригада, британската воена мисија Brasenose на 27 јули 1944 година до својот Штаб известила: „Итно е потребен доктор. Дали може да ни помогнете. Условите се многу примитивни. Немаме ниту една квадратна милја слободна територија. Ранетите лежат во планините. Ставете му до знаење. Далеку од идеални услови“.³¹ Шефот на оваа мисија подоцна, на 4 август 1944 година, по посетата на полската болница на бригадата известил: „Штоуку се вратив од полската болница. Триесетмина тешко ранети. Условите многу примитивни. Наше приоритетно барање е комплетирајте една полска болница. Сите додатни потреби. Исто така, потребна е голема количина на помош за дезинфекција. Немој да се мислиш за докотрот, бидејќи итно е потребен“.³²

Во радиограмите до своите претпоставени британската воена мисија Spike за потребите на Првата македонска бригада на 28 јули барала да се испратат: „еден хируршки комплет, хинин, медицинска помош“ за Втората бригада се барало: „хируршки комплет, четири илјади комплети прва помош, хинин, медицинска помош“, за Третата и Четвртата бригада: „хируршка опрема, хинин и медицинска помош“.³³

Англоамериканската воена мисија, капетанот Џон и помладиот офицер Стен, со помош на авионските транспоретри пристигнале на Бел Камен во август 1944 година, носејќи храна, облека, оружје, лекови и санитетски материјал. Тие успеале да евакуираат ранети партизани и да ги донесат до санитетска база.

Со приемот на санитетска опрема и опрема за партизанските болници од странските мисии работата на санитетската служба значително била подобрена, особено за време на завршните операции на НОВ и ПОМ. Таа помош и поддршка за партизанската санитетска служба имала големо морално и политичко значење.

---

³⁰ Ѓорѓи Камчевски, 1984, Историски денови на Горно Врановци, Скопје, 78-79.

³¹ Тодор Чепреганов, 2001, Британските воени мисии во Македонија и санитетската помош на НОВ и ПОМ, Зборник на трудови, Прв македонски конгрес на МАИМ, Штип, 295-296.

³² Исто таму.

³³ Исто таму.

Користена литература

- [1] Anić, N. 1982, Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije, Vojno istorijski institut, Beograd.
- [2] Апостолски, Михајло, 1960, Развојот на санитетската служба во текот на Народноослободителната војна во Македонија, Гласник бр. 2, ИНИ, Скопје.
- [3] Пунтевски, Кирил, 1975, Лекување на ранетите и заболените борци од Прилеп и Прилепско 1941-1944, Скопје.
- [4] Чепреганов, Тодор, 2001, Британските воени мисии во Македонија и санитетската помош на НОБ и ПОМ, Зборник на трудови, Прв македонски конгрес на МАИМ, Штип.
- [5] Камчевски, Ѓорѓи, 1984, Историски денови на Горно Врановци, Скопје.
- [6] Sanitetska služba u narodnooslobodilačkom ratu Jugoslavije 1941-1945, kn. 2, 1989, Belgrad.
- [7] 60 години Медицински факултет 1947-2007 (документи), 2007, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје.
- [8] Zbornik dokumenata i podataka NOR-a jugoslovenskih naroda, Beograd, 1953, t. VII, knj.4.
- [9] Zbornik dokumenata i podataka NOR-a jugoslovenskih naroda, Beograd, 1953, t. VII, knj.1.
- [10] Ковачевски, Стојан, Димитријевски, Марјан, Борис Спиров, 2006, Другово-Кичево.
- [11] Михајлов, Миле, Формирање и дејност на командата на место во селото Блатец (септември-декември 1944), 1978, Гласник ИНИ бр. 1-2, Скопје.
- [12] Miovski, Dimitar, 1961, Ratna sećanja Jugoslovenskog radničkog pokreta, Beograd.
- [13] Историја на македонскиот народ, 2008, ИНИ, Скопје.